

**ΕΙΚΟΝΕΣ ΜΕ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ**

Ελένη ΚΑΜΠΕΡΗ - ΤΖΟΥΡΙΑΔΟΥ
Σχολική Σύμβουλος Προσχολικής Αγωγής

Σταυρούλα ΠΑΝΤΑΖΗ
Νηπιαγωγός

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
2004

Κοινά βιώματα από την οπτική της ετερότητας

Πρόλογος

Το παιδαγωγικό υλικό που σχεδιάστηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο», απευθύνεται τόσο σε νηπιαγωγούς όσο και σε παιδιά που φοιτούν σε νηπιαγωγεία της γενικής εκπαίδευσης και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για όλα τα παιδιά.

Οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκε καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της σχετικής βιβλιογραφίας. Πολλές δραστηριότητες προέρχονται από την εμπειρία και τις γνώσεις μας, αλλά και από ιδέες των ίδιων των παιδιών ή από τη συνεργασία μας με συναδέλφους, τους οποίους από τη θέση αυτή ευχαριστούμε θερμά.

Το εικονιστικό υλικό προέρχεται κυρίως από έργα τέχνης.

Σε πολλές περιπτώσεις το έργο τέχνης «χρησιμοποιήθηκε» για καθαρά παιδαγωγικούς σκοπούς. Η «χρησιμοποίηση» αυτή για κανένα λόγο δεν μπορεί να δημιουργήσει την υπόνοια έστω, προσβολής του έργου ή του δημιουργού. Η τιμή και στο έργο και στον καλλιτέχνη είναι αδιαπραγμάτευτη ως ηθική αξία, απλά το έργο είναι το μέσον προσέγγισης του ζητούμενου, ενώ παράλληλα με αυτό, επιδιώκονται η αισθητική ευαισθητοποίηση του παιδιού και ο εθισμός του στην απόλαυση του εικαστικού αποτελέσματος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πολυπολιτισμική διάσταση των σύγχρονων κοινωνιών θέτει επιτακτικά την ανάγκη ένταξης όλων των παιδιών σ' «ένα σχολείο για όλους», γεγονός που προϋποθέτει την αποδοχή του δικαιώματος της διαφοράς.

Το «άλλο» ή διαφορετικό προσδιορίζονται ανάλογα με τις αναπαραστάσεις που διαμορφώνονται μέσα σ' ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο. Οι αναπαραστάσεις αυτές μπορεί να δημιουργήσουν θετικές ή αρνητικές στάσεις που δύσκολα αλλάζουν και επηρεάζουν τη διαδικασία ένταξης. Η αλλαγή στάσης για να έχει σταθερά οφέλη, απαιτεί μακρόχρονη εκπαίδευση.

Ένταξη δεν σημαίνει απλά συνύπαρξη και ανοχή, αλλά συστηματική αλληλεπίδραση όλων των παιδιών προς κοινούς στόχους με κοινά δρώμενα. Σήμερα είναι κοινά αποδεκτό ότι μια παιδεία με στόχο την ένταξη και τη συνεκπαίδευση πρέπει να αρχίζει από πολύ νωρίς, από την προσχολική ηλικία.

Το νηπιαγωγείο αποτελεί τον πρώτο οργανωμένο χώρο κοινωνικής ζωής έξω από την οικογένεια στον οποίο μπορεί να θεμελιωθεί η αποδοχή της διαφορετικότητας.

Η δημιουργία προγραμμάτων που συμβάλλουν στην ένταξη, και λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες αντιστάθμισης και κοινωνικοποίησης όλων των παιδιών προϋποθέτει, αφενός τον εντοπισμό δυσκολιών που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και αφετέρου την ανάδειξη των κοινών και διαφορετικών χαρακτηριστικών τους.

Τα προγράμματα του νηπιαγωγείου δεν έχουν την αυστηρή δομή των τυπικών αναλυτικών προγραμμάτων. Οι διδακτικές μέθοδοι είναι ευέλικτες, βιωματικές και επιτρέπουν την ενασχόληση με θέματα που άπτονται των ενδιαφερόντων όλων των παιδιών. Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο οι διαφορές μπορεί να εξισορροπηθούν και να προετοιμαστούν όλα τα παιδιά για το σχολείο. Επομένως για την ένταξη όλων των παιδιών δεν απαιτείται δημιουργία ειδικών προγραμμάτων, αρκεί στα υπάρχοντα να δοθεί έμφαση σε τομείς που πραγματικά τα παιδιά των συγκεκριμένων ομάδων έχουν μεγαλύτερες ανάγκες. Οι νηπιαγωγοί με την εμπειρία και τη γνώση τους μπορεί να οργανώνουν έτσι το πρόγραμμα ώστε να ωφελούνται όλα τα παιδιά και, επιστρατεύοντας ευαισθησία, διακριτικότητα και υπευθυνότητα μπορεί να προσεγγίζουν θέματα που αφορούν τη διαφορετικότητα.

Για τη δημιουργία του παιδαγωγικού υλικού που περιλαμβάνεται στα πέντε τεύχη έχουν ληφθεί υπόψη οι παραπάνω θέσεις και διαμορφώθηκαν οι εξής στόχοι:

1. Σητηριζόμενοι σε γεγονότα καθημερινότητας και σε κοινές διαχρονικές ανάγκες των παιδιών στόχος μας ήταν να αναδειχθούν, μέσα από τις διαφορές, οι ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσα σε

παιδιά διαφόρων πολιτισμικών ομάδων. Ανάλογες εμπειρίες μπορεί να βιώνουν και παιδιά κάποιων άλλων κοινωνικών ομάδων όπως λ.χ. αγροτικών περιοχών, ή να έχουν βιώσει παιδιά σε άλλες εποχές. Απώτερος στόχος είναι η επισήμανση ότι οι πολιτισμικές διαφορές δεν αποτελούν κατ' ανάγκην ετερότητα, αλλά ποικιλία και συμπληρωματικότητα.

2. Με δεδομένη την απόρριψη που βιώνουν τα παιδιά αυτά, θεωρείται αναμενόμενο να είναι ευάλωτα σε συγκρούσεις και να δυσκολεύονται στην αλληλεπίδραση με την ομάδα των συνομηλίκων. Ανάλογες συγκρούσεις και δυσκολίες μπορεί να βιώνουν και άλλα παιδιά όπως π.χ. παιδιά που πρωτοεντάσσονται σε μια ομάδα διαφορετική από την οικογένεια τους. Ο τρόπος επίλυσης των συγκρούσεων είναι βασική προϋπόθεση της κοινωνικοποίησης. Τα παιδιά επιλύουν τις συγκρούσεις ανάλογα με τον τρόπο που μαθαίνουν στο περιβάλλον τους. Στόχος μας, με τις προτεινόμενες δραστηριότητες, είναι η εκμάθηση επίλυσης συγκρούσεων μέσα από παιχνίδια, ομαδικές δραστηριότητες και κοινές δράσεις, έτσι ώστε τα νήπια να μάθουν να αλληλεπιδρούν, να βρίσκουν τρόπους αρμονικής συνύπαρξης και εμπεδώσουν την αρχή της συνεργατικότητας.
3. Με δεδομένη τη διαφορετική στάση της κοινωνίας απέναντι στους τσιγγάνους αλλά και τη στάση των ίδιων απέναντι στην εκπαίδευση, τα χαμηλά κίνητρα και τις προσδοκίες τους και τον γενικότερο τρόπο ζωής τους, αναμένεται τα παιδιά αυτά να παρουσιάζουν δυσκολίες στον «επεξεργασμένο» λόγο που απαιτείται για τη σχολική μάθηση και σε άλλους γνωστικούς τομείς όπως ο γραφοκινητικός, η επαγωγική σκέψη, η δημιουργική ικανότητα, κ.α. Αντίστοιχες δυσκολίες μπορεί να παρουσιάζουν και άλλα παιδιά για διαφορετικούς λόγους. Στο πλαίσιο του αντισταθμιστικού ρόλου της προσχολικής εκπαίδευσης στόχος μας είναι το παιδαγωγικό υλικό να ενισχύει τις δεξιότητες αυτές που θα συμβάλουν στην μαθησιακή ανέλιξη των παιδιών.

ΤΕΥΧΟΣ Ι

Εισαγωγικά

Το πρώτο τεύχος στοχεύει στην ανάδειξη ομοιοτήτων και διαφορών που εντοπίζονται μέσα από καθημερινές διαχρονικές ανάγκες όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από την εποχή, την κοινωνική τάξη και τον πολιτισμό. Τα διαφορετικά «μέσα» και στοιχεία που παρουσιάζονται μέσα από τα έργα τέχνης ενισχύουν το δικαίωμα στη διαφορά αλλά και στην επίτευξη κοινών στόχων. Ταυτόχρονα δίνουν την προοπτική συνέχειας του πολιτισμού και κάθε παιδί μπορεί να ανακαλύψει τα δικά του βιώματα.

Οι παιδαγωγικές δραστηριότητες μέσα από τα συγκεκριμένα έργα τέχνης μπορεί να χρησιμοποιηθούν σε ποικίλες ομάδες παιδιών προσχολικής ηλικίας, να ενταχθούν σε διάφορα γνωστικά αντικείμενα και να διδάσκονται με διαφορετικές μεθόδους. Συγκεκριμένα, το υλικό αυτό ο/ η νηπιαγωγός μπορεί να το χρησιμοποιήσει ως αφορμή για να αναδείξει τα κοινά πολιτισμικά στοιχεία της καθημερινότητας σε διάφορες ομάδες. Η ανάγκη για τροφή, συντροφιά, καθαριότητα, διασκέδαση, είναι κοινές ανάγκες που μπορεί να καλύπτονται με διαφορετικά μέσα και τρόπους, σε διαφορετικούς πολιτισμούς ή οικογένειες. Αφού επισημανθεί πρώτα η κοινή ανάγκη ότι όλοι λ.χ. πρέπει να ντύνονται, να πλένονται, να τρώνε, να παίζουν, πρέπει να δοθούν συγκριτικά οι διαφορές που υπάρχουν.

Η σύνθεση της ομάδας είναι εκείνη που θα καθοδηγήσει τον/ τη νηπιαγωγό στο πώς θα το χρησιμοποιήσει. Σε κάθε έργο αναφέρονται ενδεικτικοί τρόποι χειρισμού του υλικού. Μπορεί να χρησιμοποιήσει τις ερωτήσεις ή μερικές από αυτές ή να κάνει άλλες δικές του/της. Έτσι μπορούν να προκληθούν συζητήσεις και μάλιστα προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Δεν πρέπει να παραμείνουμε επιφανειακά στην περιγραφή των έργων αλλά να αξιοποιήσουμε τις ομοιότητες και διαφορές που αναδύονται με στόχο την κοινωνική μάθηση που αποτελεί και τη θεματική αυτού του τεύχους.

Στο παράρτημα υπάρχουν:

- Ορισμένα «παιχνίδια» με έργα τέχνης καθώς και
- τα έργα τέχνης που χρησιμοποιήθηκαν σε μεγέθυνση



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1852 – 1932)
Ασχολία με ζήλο (Παιδάκι που παίζει), 1889
Λάδι σε μουσαμά, 27x31,5 εκ.
Ιδιωτική Συλλογή

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να περιγράψουν την εικόνα. Να σας πουν:

- Τι κάνει το παιδί της εικόνας
- Με τι άλλο παίζουν τα μικρά παιδιά
- Πού νομίζουν ότι βρίσκεται
- Τι κρατάει
- Τι βρίσκεται στο πάτωμα
- Τι φοράει
- Αν έχουν δει μωρά να κάνουν αντίστοιχα πράγματα

- Η εικόνα μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίσης ως αφορμή συζήτησης όταν προκύψει ένα θέμα που αφορά μικρά παιδιά ή μικρότερα αδέρφια.



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853-1932)

Μητρική στοργή, 1889

*Λάδι σε μουσαμά, 90,2x66 εκ., **

*Συλλογή Αλέξανδρου και Μαίρης Ζύμνη
Δάνειο Διαρκείας στην Εθνική Πινακοθήκη
και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου*

Μπορείτε να σχολιάσετε το έργο λέγοντας ότι η γυναίκα της εικόνας κρατάει στην αγκαλιά της, γεμάτη στοργή, ένα μωρό και ετοιμάζεται να το ταΐσει.

- Ποια νομίζουν ότι είναι; Τι φοράει;
- Τι κάνει;
- Γιατί νομίζουν ότι χαμογελάει;
- Τους θυμίζει κάτι αυτή η εικόνα;

- Η εικόνα μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί σε συζητήσεις που αφορούν τις σχέσεις μητέρας παιδιού.

* Κυκλοφόρησε σε γραμματόσημο το 1943 στη σειρά «Για την παιδική περίθαλψη»



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853-1932)

Το κτένισμα, 1886

Λάδι σε μουσαμά, 95,5x70 εκ.

Μουσείο Revoltella, Τεργέστη

Στο σημειωματάριο του καλλιτέχνη το έργο αναφέρεται ως
«*Η αγαπημένη ασχολία της γιαγιάς*».

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να σας περιγράψουν:

- Τι φοράνε η γιαγιά και η εγγονή
- Γιατί είναι ντυμένες έτσι
- Πού βρίσκονται
- Τι κάνει η γιαγιά
- Τι κρατάει η γιαγιά
- Τι κρατάει το κορίτσι.
- Αν είναι ευχαριστημένο
- Αν η γιαγιά μοιάζει με τη δική τους γιαγιά ή σε τι διαφέρουν

- Μπορείτε επίσης να προκαλέσετε μια συζήτηση για το τι κάνουν οι γιαγιάδες με τα εγγόνια τους.



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853-1932)

Στο ατελιέ του πατέρα, 1884

Λάδι σε μουσαμά, 73x71 εκ.

Συλλογή Τράπεζας της Ελλάδος

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να σας περιγράψουν την εικόνα. Εάν τα παιδιά δεν εντοπίσουν το παιδί που ζωγραφίζει μπορείτε να τους πείτε εσείς ότι τα παιδιά παρακολουθούν το παιδάκι που ζωγραφίζει και στη συνέχεια να ρωτήσετε:

- Πού νομίζουν ότι βρίσκονται τα παιδιά
- Τι κάνουν
- Ποια μπορεί να είναι η σχέση μεταξύ τους

- Μπορείτε επίσης να χρησιμοποιήσετε το έργο αυτό σχετικά με το ενδιαφέρον τους για τη ζωγραφική και τις αναμείξεις χρωμάτων:
 - Τι φαντάζονται ότι θα ζωγραφίσει το παιδί
 - Τι χρώματα μπορεί να χρησιμοποιεί
 - Πώς τα ανακατεύει;
 - Τι θα ήθελαν να ζωγραφίσουν τα ίδια



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853 -1932)

Τα μικρά βάσανα, 1883

Λάδι σε μουσαμά, 32x35 εκ.

Ιδιωτική Συλλογή

Παρουσιάζετε την εικόνα ζητώντας αρχικά από τα παιδιά να την περιγράψουν.

- Ποια τα πρόσωπα του έργου
- Πού βρίσκονται
- Τι κάνουν
- Τι φοράνε

Στη συνέχεια, μπορείτε να πείτε ότι το έργο παριστάνει μια γιαγιά η οποία προσπαθεί να βάλει σκουλαρίκι στο αυτί της εγγονής, που αντιδρά από τον πόνο προσπαθώντας με κάθε τρόπο να το αποφύγει.

Με αφορμή το έργο μπορείτε να σχολιάσετε αντίστοιχες δικές τους συνήθειες όπως το τρύπημα αυτιών.



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853-1932)
Ο μικρός βιοπαλαιστής
(Ο καπνιστής ή Ένα φίνο είδος), 1887
Λάδι σε μουσαμά 91x64 εκ.
Ιδιωτική Συλλογή

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να περιγράψουν την εικόνα

- Τι βλέπουν
- Τι κρατάει το παιδί της εικόνας. Τι κάνει
- Πού βρίσκεται
- Πού νομίζουν ότι μπορεί να πηγαίνει

- Εάν τα παιδιά δεν εντοπίσουν το κάπνισμα, μπορείτε να προκαλέσετε μια συζήτηση σχετικά με το κάπνισμα καθώς και για την παιδική εργασία και τα δικαιώματα των παιδιών, επισημαίνοντας ότι το παιδί αυτό μπορεί και να εργάζεται.



ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ (1842 – 1901)
Παππούς και Εγγόνια, 1872
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,74x0,59 μ.
Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Μπορείτε να ζητήσετε να περιγράψουν το έργο.

- Ποιοι είναι. Τι κάνουν
- Γιατί προσέχει ο παππούς τα παιδιά
- Πού είναι οι γονείς
- Γιατί τα παιδιά είναι ξυπόλυτα
- Σε τι διαφέρει το κρεβάτι που κοιμάται το μωρό από τα δικά τους



ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ (1842 – 1901)

Τα ορφανά, 1871

Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,90x0,69 μ.

Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Ζητάτε από τα παιδιά να περιγράψουν το έργο ρωτώντας για τα πρόσωπα που απεικονίζονται:

- Ποια είναι
- Πού βρίσκονται
- Ποια η σχέση μεταξύ τους
- Πόσα αδερφάκια είναι
- Πώς είναι η δική τους κουζίνα
- Ποιες είναι οι συνήθειες προετοιμασίας φαγητού στο σπίτι τους
 - Μπορείτε αν θέλετε, πριν ζητήσετε να περιγράψουν την εικόνα, να σχολιάσετε ότι «η μεγάλη αδερφή μαγειρεύει και οι άλλοι περιμένουν να φάνε» και η συζήτηση να προσανατολιστεί στο μαγείρεμα, στους τρόπους μαγειρέματος, στα σκεύη.
 - Καλό θα ήταν να αποφύγετε την αναφορά στον τίτλο του έργου, εκτός αν αναφερθεί από τα παιδιά κάτι σχετικό και προκληθεί συζήτηση γύρω από ευαίσθητα θέματα, όπως οι απώλειες, που στη συνέχεια θα πρέπει να δουλέψετε κατάλληλα στην τάξη.



ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ (1842 – 1901)

Ο Κουρέας

Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,89x0,66 μ.

Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να περιγράψουν την εικόνα:

- Τι βλέπουν
- Πού βρίσκεται το παιδί
- Τι του κάνουν
- Τι τους κάνει εντύπωση

- Μπορεί η εικόνα να χρησιμοποιηθεί και ως αφορμή για συζήτηση σχετικά με το κούρεμα και τη μόδα σχετικά μ' αυτό. Ενδεικτικές ερωτήσεις σε σχέση με το έργο μπορεί να είναι:
 - Εσάς ποιος σας κουρεύει;
 - Πού;
 - Ποιοι κουρεύονται, ποιοι δεν κουρεύονται;
 - Γιατί;



ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ (1842 – 1901)

Κου-κου, 1882

Ελαιογραφία σε μουσαμά, 1,00x0,75 μ.

Εθνική Πινακοθήκη και

Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να δείξουν τη μαμά του μωρού και στη συνέχεια να σχολιάσουν

- Ποια μπορεί να είναι τα πρόσωπα της εικόνας
- Τι νομίζουν ότι κάνουν
- Γιατί γελάνε
- Τι φοράνε

- Το έργο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να προκληθεί μια συζήτηση για τις σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες γενιές γυναικών.
- Ο τίτλος του έργου επίσης μπορεί χρησιμοποιηθεί και ως αφορμή για σχετικά με αυτόν παιχνίδια.



ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ (1842 – 1901)
Η Χαρά των Γονέων
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 1,00x0,75 μ.
Εθνική Πινακοθήκη και
Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να περιγράψουν την εικόνα και να κάνετε ερωτήσεις σχετικά με το τι κάνει το κάθε πρόσωπο.

Η μαμά μαγειρεύει και ο μπαμπάς παίζει με το παιδί,

- Πού νομίζουν βρίσκονται
- Γιατί είναι ντυμένοι έτσι
- Τι κρατάει ο καθένας τους
- Τι κάνουν;

- Μπορεί το έργο να χρησιμοποιηθεί για να αναδυθεί μια συζήτηση για τις σημερινές συνήθειες των γονιών και να γίνει αναφορά σε διαφορετικούς ρόλους γονιών που δεν εντάσσονται απαραίτητα σ' ένα στερεότυπο.



ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ (1842 – 1901)
Γιαγιά που χορεύει με τα εγγόνια της, 1883
Παλαιά διαφάνεια αρχείου χωρίς στοιχεία

Τα παιδιά μπορούν να περιγράψουν την εικόνα. Μπορείτε να ρωτήσετε:

- Τι νομίζουν ότι κάνουν τα πρόσωπα της εικόνας
 - Πού βρίσκονται
 - Τι φοράνε
 - Γιατί το κοριτσάκι είναι ξυπόλυτο
-
- Μπορείτε επίσης να εντάξετε το έργο σε ένα θέμα σχετικά με τις σχέσεις γιαγιάς εγγονών, τις συνήθειες που έχουν, κ.α.



ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ (1842 – 1901)

Κοριτσάκι που παίζει, 1868

Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,44x0,32

Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Μπορείτε να σχολιάσετε την εικόνα λέγοντας ότι «καθώς το κοριτσάκι έπαιξε το σχοινάκι έχει μπερδευτεί στα φουστάνια της».

- Γιατί
- Γιατί φοράει τέτοια ρούχα
- Πού βρίσκεται

- Με αφορμή το σχοινάκι μπορείτε να συζητήσετε και για άλλα παιχνίδια, όπως κρυφτό, κυνηγητό, κ.α. που είναι διαχρονικά.
- Μπορείτε επίσης να βοηθήσετε να εντοπίσουν τη σκιά της κοπέλας στον τοίχο και να κάνουν παιχνίδια με τη σκιά τους.



ΣΥΜΕΩΝ ΣΑΒΒΙΔΗΣ (1859 – 1927)
Γύρω γύρω όλοι, 1899
Εθνική Πινακοθήκη και
Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα

Τα παιδιά μπορούν να παρατηρήσουν την εικόνα και να σχολιάσουν

- Τι νομίζουν ότι γίνεται
 - Πού βρίσκονται τα παιδιά
 - Τι εποχή του χρόνου είναι
 - Τι παίζουν εκείνα όταν είναι με άλλα παιδιά
-
- Το έργο μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε μετά από σχόλιά τους είτε σχολιάζοντας τον τίτλο του ως αφορμή για μια ενότητα σχετικά με τα ομαδικά παιχνίδια.



ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ ΛΕΜΠΕΣΗΣ (1848 – 1913)

Το παιδί με τα κουνέλια, 1879

Λάδι σε μουσαμά, 130x103 εκ.

Εθνική Πινακοθήκη και

Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου

Τα παιδιά μπορούν να παρατηρήσουν την εικόνα και να σχολιάσουν

- Πού νομίζουν ότι είναι τα κουνελάκια
- Τι κάνει το παιδί
- Τι ταΐζει τα κουνελάκια
- Αν εκείνα έχουν ζώα
- Τι νομίζουν ότι ξέχασε να φορέσει το παιδί
- Γιατί φοράμε παπούτσια

- Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε την εικόνα στα πλαίσια ενός θέματος σχετικού με την αγροτική ζωή, τα ζώα του σπιτιού ή τη φροντίδα των ζώων. Επίσης, τα παιδιά μπορεί να φέρουν τις εμπειρίες τους σχετικά με τη ζωή στο χωριό και να κάνουν συγκρίσεις με τη ζωή στην πόλη.



ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΧΗΣ (1844 – 1891)
Πρωτομαγιά στην Κέρκυρα, π. 1875 – 1880
Λάδι σε μουσαμά, 61x50 εκ.
Κληροδότημα Γ. Αβέρωφ,
Εθνική Πινακοθήκη και
Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να περιγράψουν την εικόνα που αναφέρεται σε μια γιορτή.

- Τι γιορτάζουν οι άνθρωποι αυτοί
 - Αν έχουν πάει σε γιορτές
 - Πού βρίσκονται
 - Είναι πρωί ή βράδυ
 - Τι εποχή είναι
 - Τι φορούν; Αν βλέπουν κάτι παράξενο
-
- Το έργο μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως αφορμή για συζητήσεις σχετικά με γιορτές και πανηγύρια
 - Πότε γίνονται
 - Αν έχουν εμπειρίες από διάφορα μέρη
 - Τι όργανα παίζουν
 - Τι μουσική τους αρέσει



ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΠΑΝΤΑΖΗΣ (1849 – 1884)

Η πλύστρα, π. 1880

Αθήνα, Ιδιωτική Συλλογή

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να περιγράψουν την εικόνα. Η κυρία της εικόνας μαζεύει τη μπουγάδα της.

- Εσείς που απλώνετε τα ρούχα σας
- Πού τα πλένετε
- Ποιος τα πλένει

- Το έργο μπορεί να ενταχθεί σ' ένα θέμα σχετικό με τις δουλειές στο σπίτι. Μπορεί να προκαλέσει τα παιδιά να κάνουν συγκρίσεις στο πώς γινόταν η μπουγάδα ή άλλες δουλειές στο παρελθόν, ή στα χωριά και πώς γίνεται σήμερα.



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853 – 1932)

Τα πρώτα βήματα, 1892

Λάδι σε μουσαμά, 1,40x1,10 εκ.

Συλλογή Ιδρύματος Ευριπίδη Κουτλίδη

Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου

Μπορείτε να ρωτήσετε τα παιδιά να περιγράψουν τι βλέπουν στην εικόνα

- Πού βρίσκονται
- Τι κάνουν
- Είναι πρωί ή βράδυ
- Ποιος κρατάει το μωρό
- Τι περιμένει το κοριτσάκι

- Μπορεί με αφορμή το κουβάρι, να γίνουν συζητήσεις για τις ασχολίες των γιαγιάδων ή την αγαπημένη ασχολία με τη δική τους γιαγιά.



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853 – 1932)
Τα πρώτα βήματα, 1889
Λάδι σε μουσαμά, 64,5x50 εκ..
Πινακοθήκη Ευάγγελου Αβέρωφ, Μέτσοβο

Η εικόνα αυτή μπορεί να δοθεί συγκριτικά με την προηγούμενη για να συζητήσουν για τον παπού και τις αγαπημένες συνήθειες με τα εγγόνια.

Μπορείτε επίσης να κάνετε ερωτήσεις σχετικά με

- Τι φοράει ο παπούς
- Πού μπορεί να είναι η γιαγιά
- Με τι ασχολείται ο δικός τους παπούς ή η γιαγιά, κ.α.



ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853 – 1932)

Παιδική Συναυλία, 1900

Λάδι σε μουσαμά, 1,76x2,50 εκ.

Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να περιγράψουν την εικόνα.

- Τι βλέπουν
- Αν υπάρχει κάτι αστείο
- Τι κάνουν τα παιδιά
- Τι κάνει το μωρό

Το έργο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να συζητήσουν

- για τα μουσικά όργανα
- για το πώς μπορεί να χρησιμοποιηθούν σκεύη του σπιτιού για να γίνει μια ορχήστρα
- για δημιουργία μουσικών οργάνων από αντικείμενα της τάξης καθώς και ως αφορμή για κατασκευή μουσικών οργάνων



ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853 – 1932)

Κου – κου, 1895

Λάδι σε μουσαμά, 1,15x90 εκ.

Η εικόνα μπορεί να ενταχθεί σ' ένα θέμα σχετικά με το πώς παίζουν τα αδέρφια στο σπίτι. Να περιγράψουν την εικόνα και να συζητήσουν για τα πράγματα που κάνουν τα ίδια με αδέρφια ή φίλους.

Μπορείτε να ρωτήσετε

- Τι παίζουν τα παιδιά στην εικόνα
- Γιατί είναι ντυμένα έτσι
- Τι έκαναν πριν από αυτό το παιχνίδι
- Τι υπάρχει στο πάτωμα



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ (1853 – 1932)

Ψυχρολογία, 1898

Λάδι σε μουσαμά, 89x100 3κ.

*Εθνική Πινακοθήκη και
Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα*

Αφού τα παιδιά περιγράψουν την εικόνα μπορείτε να προκαλέσετε συζήτηση σχετικά με θέματα προσωπικής καθαριότητας.

- Γιατί κλαίει το μωρό
- Ποιος το πλένει
- Πού το πλένουν
- Εκείνα πού πλένονται και ποιος τα πλένει
- Γιατί πλενόμαστε



ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ (1842 – 1901)
Το παιδί με τα κεράσια, 1888
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,89x0,51μ.
Ιδιωτική Συλλογή, Λονδίνο

Μπορείτε να ζητήσετε από τα παιδιά να περιγράψουν την εικόνα

- Τι κρατάει το παιδί
- Ποια εποχή του χρόνου είναι

- Η εικόνα μπορεί να αποτελέσει αφορμή για συζητήσεις γύρω από τα φρούτα, πού τα βρίσκουμε, καθώς και τη χρησιμότητά τους στη διατροφή μας.

Παιχνίδια με τα έργα τέχνης

Τα παιχνίδια με τα έργα τέχνης που ακολουθούν μπορείτε να τα δώσετε στα παιδιά ατομικά ή σε μικρές ομάδες.

Με τον ίδιο τρόπο μπορείτε να χρησιμοποιήσετε και άλλα έργα από το παράρτημα ή και κάποια που θα επιλέξετε από μόνοι σας από άλλες πηγές.

Στο παράρτημα υπάρχουν όλα τα έργα, που χρησιμοποιήθηκαν, σε μεγέθυνση. Μπορείτε να τα χρησιμοποιήσετε σε όλα τα παιχνίδια. Υπάρχουν επίσης πληροφορίες για τις λεπτομέρειες των έργων που χρησιμοποιήθηκαν σε κάποια απ' αυτά.

Παιχνίδι I: *«Κου – κου», Γ. Ιακωβίδης*

Για να βρουν τα παιδιά το «αληθινό» έργο παρουσιάστε πρώτα το αντίστοιχο έργο από το παράρτημα και δώστε το στα παιδιά να το έχουν δίπλα τους ώστε να μπορούν να τα συγκρίνουν.

Παιχνίδι II: *«Τα πρώτα βήματα», Γ. Ιακωβίδης*

Από το παράρτημα δώστε στα παιδιά τα αντίστοιχα έργα και στη συνέχεια αν θέλουν, αφού εντοπίσουν τις διαφορές που αναφέρονται στις ερωτήσεις, να προσπαθήσουν να βρουν και άλλες.

Παιχνίδι III: *«Τι παιδί με τα κεράσια», Ν. Γύζης*

Αφού τα παιδιά εντοπίσουν, από το αντίστοιχο έργο του παραρτήματος, ποια από τα μάτια ανήκουν στο παιδί του έργου που παρουσιάζεται, μπορείτε να τους παρουσιάσετε και τα έργα των οποίων λεπτομέρειες είναι τα υπόλοιπα μάτια.

Στο παράρτημα υπάρχουν στοιχεία για τις λεπτομέρειες των έργων που χρησιμοποιήθηκαν.

Παιχνίδι IV: Δώστε στα παιδιά τις αντίστοιχες εικόνες από το παράρτημα. (Στοιχεία για τα έργα υπάρχουν στο παράρτημα). Μπορείτε να συνεχίσετε το παιχνίδι, ζητώντας από τα παιδιά να κόψουν φωτογραφίες από περιοδικά και να κάνουν ανάλογες ομαδοποιήσεις.

Παιχνίδι V - VI: Στοιχεία για τα έργα υπάρχουν στο παράρτημα.

I.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

Κου - κου, 1895

Από αυτά τα τέσσερα σχέδια, μόνο ένα είναι στ' αλήθεια το «Κου – κου». Μπορείς να το βρεις;



II.

Και τα δυο έργα που ζωγράφισε ο Γεώργιος Ιακωβίδης, ονομάζονται «**τα πρώτα βήματα**».

- ✚ Είναι και στα δύο έργα, το ίδιο πρόσωπο που βοηθάει το μωρό να περπατήσει;
- ✚ Μπορείς να βρεις τις διαφορές στα ρούχα της αδερφής του μωρού;
- ✚ Μπορείς να βρεις σε τι διαφέρουν τα δύο παράθυρα;



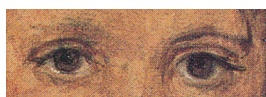
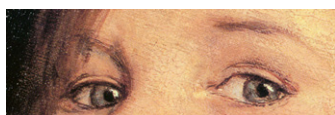
Τα πρώτα βήματα, 1892



Τα πρώτα βήματα, 1889

III.

Αναγνωρίζεις ανάμεσα σ' αυτά τα μάτια ποια είναι τα μάτια του «παιδιού με τα κεράσια»; Μόλις τα βρεις, μπορείς να τραβήξεις μια γραμμή και να τα ενώσεις με το έργο;



Νικόλαος Γύζης
Το παιδί με τα Κεράσια, 1888
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,89x0,51 μ.
Ιδιωτική Συλλογή, Λονδίνο

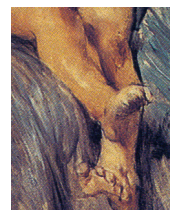
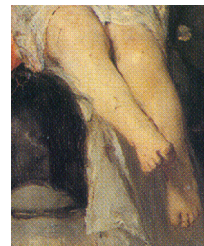
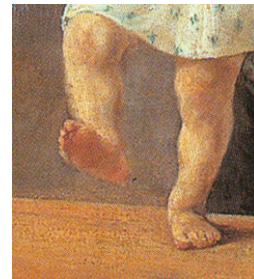
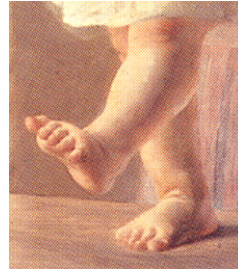
IV.

Μπορείς να βρεις τι χρώμα μαλλιά έχουν τα παιδιά στα παρακάτω έργα; Μόλις τα βρεις ένωσε με μια γραμμή τα παιδιά που έχουν το ίδιο χρώμα μαλλιών. Μήπως τώρα μπορείς να βρεις τους φίλους σου στην τάξη που να έχουν ίδια μαλλιά με τα παιδιά που βλέπεις στα έργα;



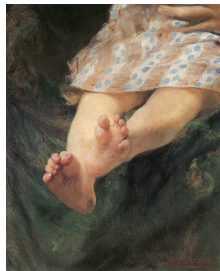
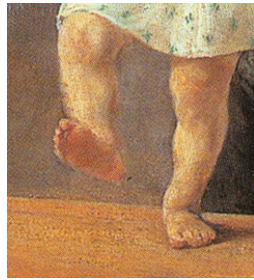
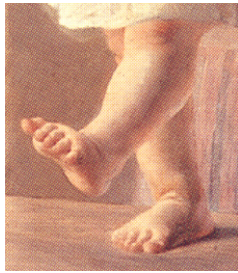
V.

Μπορείς να βρεις ποια ποδαράκια ανήκουν σε κάθε έργο και να τα ενώσεις με μια γραμμή;



VI.

Το κομμάτι του έργου που δείχνει τα ποδαράκια των παιδιών υπάρχει δυο φορές. Μπορείς να ενώσεις με μια γραμμή τα ίδια ποδαράκια;



Στοιχεία για τις λεπτομέρειες των έργων που χρησιμοποιήθηκαν στο παιχνίδι III

Λεπτομέρεια από το έργο του Ν.Γύζη
Η Κόρη του Καλλιτέχνη
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,23x0,18μ
Συλλογή Ιδρύματος Ε. Κουτλίδη, Αθήνα

Λεπτομέρεια από το έργο του Ν. Γύζη
Κοριτσάκι με μαντήλι στο Λαιμό
Ελαιογραφία σε ξύλο, 0,22x0,16μ
Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Λεπτομέρεια από το έργο του Ν.Γύζη
Το παιδί με τα Κεράσια, 1888
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,89x0,51 μ.
Ιδιωτική Συλλογή, Λονδίνο

Λεπτομέρεια από το έργο του Ν.Γύζη
Κοριτσάκι
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,305x0,25μ
Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Λεπτομέρεια από το έργο του Ν. Γύζη
Κεφάλι παιδιού
Ελαιογραφία σε ,μουσαμά, 0,21x0,16μ
Neue Pinakothek, Μόναχο
(φωτ.Artothek)

**Στοιχεία για τα έργα του Ν. Γύζη και Γ. Ιακωβίδη που
χρησιμοποιήθηκαν στο παιχνίδι IV**

Ν. Γύζη
Κεφάλι παιδιού
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,21x0,16μ
Neue Pinakothek, Μόναχο (φωτ.Artothe)

Ν. Γύζη
Κοριτσάκι με μαντήλι στο Λαιμό
Ελαιογραφία σε ξύλο, 0,22x0,16μ
Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Ν.Γύζη
Κοριτσάκι
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,305x0,25μ.
Συλλογή Ιδρύματος Ε. Κουτλίδη, Αθήνα

Ν.Γύζη
Η Κόρη του Καλλιτέχνη
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,23x0,18μ.
Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Ν.Γύζη
Μαργαρίτα Γύζη
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,48x0,37μ
Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

Ν.Γύζη
Κοριτσάκι
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,40x0,33μ
Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

7. Γ. Ιακωβίδης
Κορίτσι που γελά, 1886
Λάδι σε μουσαμά, 29x23 εκ.
Ιδιωτική Συλλογή

8. Ν. Γύζη
Η αποστήθιση (λεπτομέρεια)
Ελαιογραφία σε ξύλο 0,74X0,63μ.
Ιδιωτική συλλογή, Αθήνα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adcock D. & Segal M., *Play Together Grow Together. A cooperative curriculum for teachers of young children*, The Mailman Family Press, New York 1983

Άλκηστις, *Η δραματοποίηση για παιδιά*, Αθήνα

Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων για το νηπιαγωγείο, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 2001

Βιβλίο δραστηριοτήτων για το νηπιαγωγείο, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1990

Bissinger K. & Renfro N., *Leap Into Learning! Teaching Curriculum Trough Creative Dramatics and Dance*, Nancy Renfro Studios, Austin Texas, 1990

Brandes D., & Phillips H., *Gamesters' Handbook. !40 Games for teachers and group leaders*, Stanley Thornes (Pub.) Ltd, Cheltenham 1990

Brandes D., & Phillips H., *Gamesters' Handbook Two*, Stanley Thornes (Pub.) Ltd, Cheltenham 1990

Brandes D., & Phillips H., *Gamesters' Handbook Three*, Stanley Thornes (Pub.) Ltd, Cheltenham, 1998

Bredenkamp, S. & Copple, C., *Καινοτομίες στην προσχολική εκπαίδευση: Αναπτυξιακά κατάλληλες πρακτικές στα προσχολικά προγράμματα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998

Burton L., & Kuroda K., *Arts Play. Creative activities in dance, drama, art and music for young children*, Addison-Wesley Pub. Co., USA 1981

Byrnes D. A., & Kiger G., *Common Bonds. Anti-Bias Teaching in a diverse Society*, Association for Childhood Education International, Wheaton 1992

Γκότοβος, Ε., Α., *Εκπαίδευση και ετερότητα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002.

- Γκότοβος, Ε. Α., *Ρατσισμός, Κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, ΥΠΕΠΘ – Γ.Γ. Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα 1996
- Chapman L. H., *Η διδακτική της τέχνης. Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*, Νεφέλη, Αθήνα 1993
- Cole & Cole, *The development of children*, W. H. Freeman and Company New York, 1996 third edition
- Cracy F., *Kids Can Cooperate. A practical guide to teaching problem solving*, Parenting Press Inc., Seattle 1984
- Derman- Sparks, L. and the A.B.C. *Task Force, Anti-Bias Curriculum. Tools for Empowering Young Children*, NAEYC, USA, 1989
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) για το Νηπιαγωγείο και Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2002
- Faure G. – Lascar S., *Το θεατρικό παιχνίδι*, Gutenberg, Αθήνα 1988
- Fulford J., Hutchings M., Ross A., Schmitz H., *Drama. Bright ideas*, Scholastic Ltd, Warwickshire, 1990
- Goffman, E., *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*, Pelican, London, 1976
- Ιακωβίδη Α., *Γεώργιος Ιακωβίδης. Από τη ζωή και την Τέχνη του*, Διογένης, Αθήνα 1984
- Κουρετζής Λ., *Το θεατρικό παιχνίδι*, Καστανιώτης, Αθήνα 1991
- Κουρετζής Λ., *Θεατρική Αγωγή 1 (βιβλίο για το δάσκαλο)*, Ο.Ε.Δ.Β. Αθήνα 1993
- Κούρια Α., *Το παιδί στη νεοελληνική τέχνη (1833-1922). Εικόνες – αντιλήψεις*, Δωδώνη, Αθήνα 1985
- Κούρια Α., *Εικόνες του παιδιού στην ελληνική τέχνη του 20^{ου} αιώνα*, Δωδώνη, Αθήνα

Λαμπράκη – Πλάκα Μ., (επιστημονική επιμέλεια), *Εθνική Πινακοθήκη 100 Χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής. Από τις συλλογές της Εθνικής Πινακοθήκης και του Ιδρύματος Ευριπίδη Κουτλίδη*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα 2001

Μάρκου, Γ., *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση- επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*, ΥΠΕΠΘ - Γ. Γ. Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα 1996.

Μεντζαφού – Πολύζου Ο., *Ιακωβίδης*, Αδάμ, Αθήνα 1999

Μισιρλή Νέλλη, *Γύζης*, Αδάμ, Αθήνα 1996

Πατσαντζόπουλος Κ., *Τα πρώτα μουσικά βήματα, πρακτικός οδηγός*, Αθήνα 1995

Prutzman P., Stern L., Burger M.L., Bodenhamer G., *The Friendly Classroom for a Small Planet. A handbook on Creative Approaches to living and problem solving for children*, Children's Creative Response to Conflict, New Society Publishers, Philadelphia 1988

Ροντάρι Τ., *Γραμματική της φαντασίας*, Τεκμήριο, Αθήνα 1985

Sparks – Derman L. & the A.B.C. task Force, *Anti-Bias Curriculum. Tools for Empowering Young Children*, National Association for the Education of Young Children, Washington, 1989

Τζεκάκη Μ., *Μαθηματικές δραστηριότητες για την προσχολική ηλικία*, Gutenberg, Αθήνα 1996

Τόμσον Ρ.&Ν., *Κατασκευές για παιδιά. Παιχνίδια*, Πήγασος, Αθήνα 1979

Toye N., & Prendiville F., *Drama and traditional story for the early years*, RoutledgeFalmer, London 2000

Τσαφταρίδης Ν., *Αυτοσχέδια μουσικά όργανα - Κατασκευές μουσικών οργάνων*, Orpheus, Σ. και Νικολαΐδης, Μ., Αθήνα 1996

Τσιάκαλος, Γ., *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000

Wichert, S., *Keeping the Peace*, New Society Publishers, Philadelphia, 1989

Χατζοπούλου – Καραβία Λ., Ιακωβίδης. *Παιδική Συναυλία, Οι Έλληνες Ζωγράφοι για Παιδιά – Εξάντας*, Αθήνα 1979

Χρυσοφίδης Κ., Παπαγιάννη Π. (συγγραφή –επιμέλεια), *Οδηγίες Εισαγωγής Γλωσσοδιδακτικού Υλικού σε τάξεις Προσχολικής και Πρωτοσχολικής ηλικίας Διαπολιτισμικού Προσανατολισμού*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής, Αθήνα 2003

Wichert S., *Keeping the Peace. Practicing Cooperation and Conflict Resolution with Preschoolers*, New Society Publishers, Philadelphia 1989

Winston J., & Tandy M., *Beginning Drama 4-11*, David Fulton Publishers Ltd, London 1998

Woolland B., *Η διδασκαλία του δράματος στο δημοτικό σχολείο*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
Πρόλογος	2
Εισαγωγή	3
Εισαγωγικά (τεύχος 1).....	5
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	
1. Εικονιστικό υλικό και τρόποι χρήσης	
1.1 Ασχολία με ζήλο (Γ. Ιακωβίδη)	6
1.2 Μητρική Στοργή (Γ. Ιακωβίδη)	7
1.3 Το κτένισμα (Γ. Ιακωβίδη)	8
1.4 Στο ατελιέ του πατέρα (Γ. Ιακωβίδη)	9
1.5 Τα μικρά βάσανα (Γ. Ιακωβίδη)	10
1.6 Ο μικρός βιοπαλαιστής (Γ. Ιακωβίδη)	11
1.7 Παππούς και εγγόνια (Ν. Γύζη)	12
1.8 Τα ορφανά (Ν. Γύζη)	13
1.9 Ο κουρέας (Ν. Γύζη)	14
1.10 Κου-κου (Ν. Γύζη)	15
1.11 Η χαρά των γονέων (Ν. Γύζη)	16
1.12 Γιαγιά που χορεύει με τα εγγόνια της	17
1.13 Κοριτσάκι που παίζει (Ν. Γύζη)	18
1.14 Γύρω γύρω όλοι (Σ. Σαββίδη)	19
1.15 Το παιδί με τα κουνέλια (Π. Λεμπέση)	20
1.16 Πρωτομαγιά στην Κέρκυρα (Χ. Παχή)	21
1.17 Η πλύστρα (Π. Πανταζή)	22
1.18 Τα πρώτα βήματα (Γ. Ιακωβίδη)	23
1.19 Τα πρώτα βήματα (Γ. Ιακωβίδη)	24
1.20 Παιδική Συναυλία (Γ. Ιακωβίδη)	25
1.21 Κου-Κου (Γ. Ιακωβίδη)	26
1.22 Ψυχρολουσία (Γ. Ιακωβίδη)	27
1.23 Το παιδί με τα κεράσια (Ν. Γύζη)	28
2. Παιχνίδια με έργα τέχνης	
2.1 Τρόποι χρήσης του υλικού	30
2.2 Παιχνίδι I	31
2.3 Παιχνίδι II	32
2.3 Παιχνίδι III	33
2.4 Παιχνίδι IV	34
2.5 Παιχνίδι V	35
2.6 Παιχνίδι VI	36
3. Στοιχεία για τα έργα που χρησιμοποιήθηκαν στο παιχνίδι III	37
3.1 Στοιχεία για τα έργα που χρησιμοποιήθηκαν στο παιχνίδι IV	38
Βιβλιογραφία	39
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Έργα τέχνης που χρησιμοποιήθηκαν	

